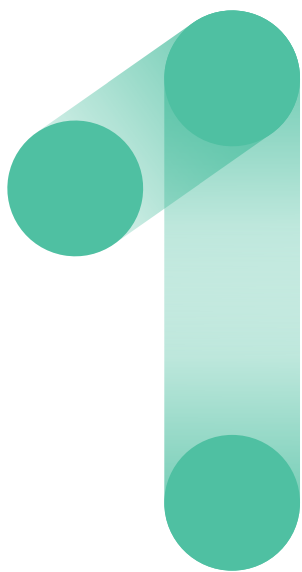

Definities van concepten en gehanteerde aanpak

In dit eerste deel bespreken we de concepten en het theoretische kader die als leidraad hebben gediend voor het veldonderzoek. Het doel is de dimensies te bepalen van wat «werkende armen in het Brussels Gewest» definieert. In dit deel wordt dus geen becijferde beschrijving gegeven van het fenomeen, noch het kwalitatieve materiaal¹⁵³ gepresenteerd.

1.1. Werk & werkgelegenheid en bestaansonzekerheid & armoede: geëssentialiseerde categorieën

Zowel voor ‘precariteit’ en ‘armoede’ als voor ‘werkgelegenheid’ en ‘werk’ is het kiezen van een definitie een complexe oefening die voor veel onderzoeksvragen bepalend is en niet gemakkelijk tot een consensus leidt. Bovendien werpt het verkennen van de doorsnede tussen situaties van bestaansonzekerheid/armoede en situaties van werkgelegenheid/werk heel wat theoretische, methodologische en analytische vragen op.

Er bestaan veel definities om “bestaansonzekerheid”, “armoede”, “kansarmen” of “werkende armen” te omschrijven. Verschillende artikelen (Mazière-Vaysse A. et al., 2018) en boeken (Armano E. et al., 2017) gaan over deze meerduidigheid en de veelheid aan bestaande dimensies en definities. Maar één ding hebben de definities gemeen: het risico om deze fenomenen te essentialiseren. Door hun meervoudige gebruik en betekenissen bestrijken de denkbare bestaansonzekerheid, armoede, werk en werkgelegenheid verschillende realiteiten en fenomenen, maar worden ze vaak gereduceerd tot slechts één van hun dimensies. Ze zijn over het algemeen gebaseerd op definities die zijn overgenomen uit institutionele normen (wettelijke definities, administratieve normen, statistische conventies, statistische indicatoren, enz.) of politieke normen (partijdig of militant gebruik, categorieën van overheidsmaatregelen, enz.). Dit verschillend en soms beperkend gebruik zorgt voortdurend voor onduidelijkheid bij het begrijpen van deze fenomenen.

Om te proberen begrijpen wat er gemeenschappelijk is in het tegelijk beleven van werk en bestaansonzekerheid/armoede, stellen wij voor expliciet te maken hoe meerduidig de begrippen zijn en welke definities en keuzes zijn gemaakt voor ons onderzoek.

1.2. Bestaansonzekerheid en armoede: ongrijpbare concepten

Bestaansonzekerheid en armoede worden vaak als synoniemen gebruikt. Zowel onderzoekers als de media en zij die betrokken zijn bij het uitwerken en uitvoeren van het overheidsbeleid verkiezen vaak de term ‘armoede’ boven ‘bestaansonzekerheid’. In het taalgebruik zien we tal van soorten armoede opduiken: financiële, economische, energie-, water-, menstruatie-, digitale, psychologische, temporele precariteit enz. Ook de term “kwetsbaarheid” wordt steeds vaker gebruikt.

Het fenomeen armoede is in zekere zin ongrijpbaar¹⁵⁴: een aanhoudende sociale onzekerheid, een “continuüm van kwetsbaarheden”

Het fenomeen is veelal gekoppeld aan een statistische conventie, maar is complexer en diffuser dan een categorie waartoe een individu al dan niet behoort: “Armoede, welke zich afspeelt binnen het kader van een sociale structuur die in de loop van de decennia aanzienlijk is geëvolueerd, is een meer ‘ongrijpbaar’ begrip dan het lijkt omdat de inhoud ervan meestal wordt gekoppeld aan de klassieke definities waarop de indicatoren zijn gebaseerd die worden gebruikt om armoede te monitoren of vergelijkingen te maken tussen landen “ (Duvoux en Rodriguez 2016; Duvoux en Papuchon, 2019).

Net als “werk” is “armoede” geen plaats waar iemand “in valt” of waar hij “uit weg raakt”. Armoede is uitermate meervoudig, multidimensionaal en multifactorieel. Er is niet één armoede of één bestaansonzekerheid, maar een hele reeks vormen van armoede en bestaansonzekerheid, die uitgesproken meervoudig zijn en alle aspecten van het menselijk leven betreffen: huisvesting, inkomen, onderwijs, werk en tewerkstelling, dagelijks leven en gezinsdynamiek, mobiliteit, enz.

Over het algemeen, zoals Duvoux en Rodriguez benadrukken, was de studie van armoede historisch gezien eerder verbonden met de instellingen die de armoede beheren dan met de economische en sociale mechanismen die de armoede veroorzaken. In deze context is de centrale rol van de institutionele variabele problematisch omdat zij een zekere opdeling van de bevolking reproduceert en bevestigt, en dit tegelijkertijd de complexiteit van het fenomeen maskeert. (Duvoux en Rodriguez, 2016).

⁴ In het kader van dit onderzoek met in totaal 59 gesprekken met werkende armen en 34 gesprekken met begeleiders, is dit geenszins een representatieve steekproef van de Brusselse bevolking, maar onderzoeksmateriaal. Het zou geen zin hebben om alleen een becijferde beschrijving te geven.

⁵ Titel van de inleiding van Nicolas Duvoux en Jacques Rodriguez in nummer 98 van het tijdschrift Communications van het EHES «Pauvretés», dat geleid wordt door dezelfde auteurs.

Volgens deze auteurs zijn de begrippen “armoede” en “armoedebestrijding”, als categorieën van overheidsoptreden, zelfs verhuilend voor factoren die ons helpen om het fenomeen te begrijpen: *“Preciezer gezegd, wanneer de armoede begrepen wordt als een prioritaire categorie van overheidsoptreden, verhult het begrip tegelijkertijd ‘van bovenaf’ de causale processen die haar in stand houden, als ‘van onderuit’ de realiteiten zoals ze worden beleefd en die haar vorm geven. Kortom, als uit het staatskundig jargon gegroeide begrip is zij een scherm dat geen toegang geeft tot de verscheidenheid aan ervaren situaties, noch tot de mechanismen die ze tot stand brengen”* (Duvoux en Rodriguez, 2016).

Een van de gevolgen is dat een hele groep mensen die buiten het Belgische sociale beschermingssysteem vallen onzichtbaar worden gemaakt: mensen zonder rechten (mensen zonder papieren, slachtoffers van administratieve schrapping, ...), mensen die geen gebruik maken van sociale rechten (Warin, 2015), mensen die niet opgewassen zijn tegen de buitensporige complexiteit om toegang te krijgen tot rechten (Noël, 2021), die contact met de instellingen weigeren, ... (Warin, 2015).

Drievoudig historisch kantelpunt - armoede neemt toe en is nauw verbonden met de institutionele variabele

Duvoux en Rodriguez hebben in de afgelopen decennia een drievoudig historisch kantelpunt vastgesteld in de evolutie van armoede: een toename van het aantal mensen dat in armoede leeft (onafhankelijk van de bevolkingsgroei), het steeds jonger worden van de bevolking in armoede en het ontstaan van massale werkloosheid in combinatie met een langzame verslechtering van de arbeidsregelgeving.

Ze signaleren ook recentere ontwikkelingen:

- een vergroting van de sociale ongelijkheid, waarbij de meest bevoorrechte sociale klassen floreren, terwijl de situatie van mensen in de lagere kwintielen stagneert¹⁵⁵;

- sociale trajecten die sterk gedifferentieerd worden door de opkomst en versterking van sociale maatregelen voor minimale bescherming ten nadele van het algemene systeem van sociale zekerheid, en de opkomst en versterking van maatregelen die zich op bepaalde ‘doelgroepen’ richten;
- de vervanging van het beeld van de “verzekerde” door dat van de “hulpbehoevende”, met bijgevolg de tegenstelling tussen de “zaak van de arme” en de “zaak van het volk”, die op haar beurt een impact heeft op het overheidsbeleid.

Deze fenomenen werden ook gedocumenteerd in de Belgische context, aan de hand van analyses van de historische ontwikkeling van het sociale beschermingssysteem en het arbeidsrecht¹⁵⁶. De trends in absolute cijfers van het aantal mensen dat een vervangingsinkomen of sociale bijstand ontvangt, vertonen al enkele jaren een geleidelijke maar significante ‘verschuiving’ van de verzekerings- en bijstandsregelingen naar de bijstandssystemen. Een analyse van de non-take-up van sociale rechten, dat reeds voor de pandemie bestond, heeft aangetoond dat deze trend van verschuiving tussen verzekerings- en bijstandsregelingen zich versterkt (Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, 2017).

Meer specifiek in het Brussels gewest is de polarisatiedynamiek sterk aanwezig, met onder meer grote inkomensongelijkheden, verschillen in het diensten-/infrastructuuraanbod¹⁵⁷ tussen de wijken en een aanzienlijk en toenemend aantal mensen dat bijstand ontvangt: leefloon, inkomensgarantie voor ouderen, enz. De inwoners van Brussel die de grootste bestaansonzekerheid kennen zijn de ‘doelgroepen’ van tal van publieke ‘activeringsmaatregelen’¹⁵⁸ in het kader van het sociaal, tewerkstellings- en opleidingsbeleid (contracten, gestandaardiseerde trajecten¹⁵⁹ enz.) (zie hoofdstuk **4**).

⁶ Deze polarisatie, die wordt genuanceerd door meer macro-economische werken over gelijkheid (Piketty, 2021), wordt gedocumenteerd door de wetenschappelijke literatuur (Piketty, 2013; Stieglitz, 2012) of organisaties die de verdeling en accumulatie van de rijkdom in de wereld volgen, zoals Oxfam, die met name in 2022 een ongekende toename vaststelde van het fortuin van miljardairs, terwijl miljarden mensen lijden («Het fortuin van de tien rijkste mannen ter wereld is verdubbeld, terwijl de inkomens van 99% van de mensheid lager zijn dan verwacht vanwege COVID-19.» (Oxfam, 2022).

⁷ Zie: C. Gobin, A. Franssen, I. Marx, I. Nicaise, D. Zamora, J.-L. Genard, D. Dumont, Z. Evrard.

⁸ Brussels armoederapport van het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van het Brussels Gewest; Zoom op de gemeenten van het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn & BISA; Sacco et al. 2016; Mistiaen et al. 1995;...

⁹ Gericht op activering door opleiding of aanvaarding van een baan.

¹⁰ (Observatorium voor gezondheid en welzijn, 2015 en 2017).

1.3. Uit de ‘klassieke’ categorieën stappen om zaken zichtbaar te maken

Om de omvang en de trends van armoede en bestaansonzekerheid en precair werk te meten en te begrijpen, is het belangrijk verschillende methoden en definities te combineren.

Indicatoren van ‘objectieve armoede’

Het aantal indicatoren om het fenomeen ‘armoede’ te kwantificeren neemt toe, en ze zijn gebaseerd zijn op statistische afspraken. Ze classificeren en trekken scheidslijnen tussen huishoudens die zich boven of onder een inkomensdrempel situeren, die varieert naargelang de grootte van het huishouden en het mediane inkomensniveau van het land of de regio in kwestie. Afhankelijk van het land, situeert de afgesproken scheidslijn zich tussen 50% en 70% van het mediane inkomen van de betreffende regionale of nationale bevolking.

De SILC- en AROPE-indicatoren en de gegevens van Eurostat/OESO worden het meest gebruikt, geaccepteerd en overgenomen. Helaas kunnen deze gegevens de veranderingen in de armoedecijfers doorheen de tijd niet uitleggen. Bovendien geven deze gegevens geen totaalbeeld van de inkomens van de inwoners van Brussel⁶⁰. Tot slot houden ze geen rekening met bepaalde onzichtbare groepen (mensen die geschrapt zijn, mensen

zonder papieren, mensen met een verlopen verblijfsvergunning enz.) Bijgevolg is het noodzakelijk om de ‘objectieve’ armoede-indicatoren te combineren met ‘subjectieve’ armoede-indicatoren.

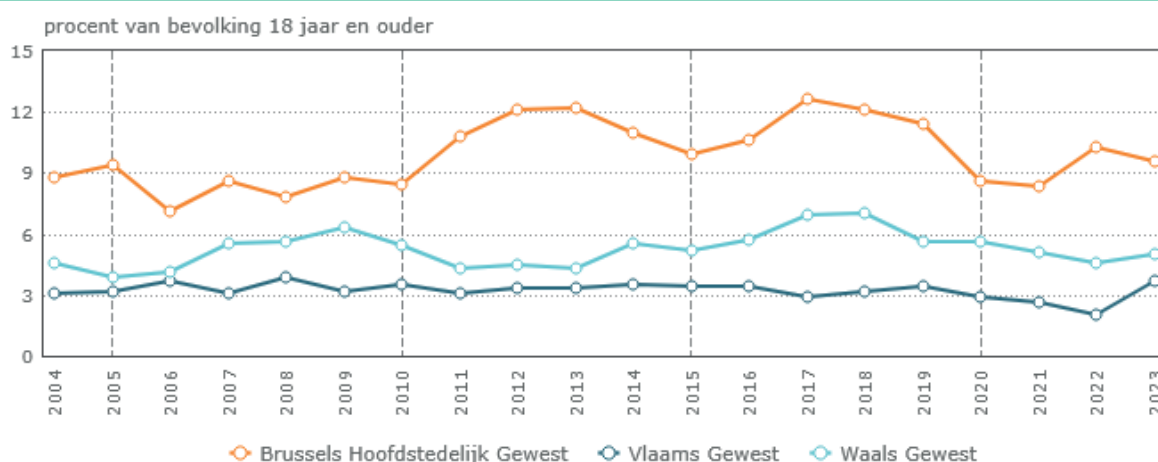
Indicator ‘werkende armen’

De meest gebruikte indicator voor het aantal werkende armen is het percentage van de bevolking van 18 jaar en ouder dat heeft aangegeven te werken (als werknemer of zelfstandige) en dat een armoederisico loopt. Mensen lopen een armoederisico als hun equivalente beschikbare inkomen lager is dan de armoederisicogrens, die is vastgesteld op 60% van het nationale mediane equivalente beschikbare inkomen (na sociale transfers; Eurostat, 2024).

Dit is de indicator die het Federaal Planbureau gebruikt op basis van de SILC-enquête van Statbel⁶¹. In het kader van de opvolging van de doelstellingen inzake duurzame ontwikkeling publiceerde het Federaal Planbureau onlangs een tabel die de evolutie in de tijd toont van het aandeel “werkende armen” in de klassieke betekenis.

Het percentage werkende armen in België bedroeg 4,7% in 2023, wat lager is dan het EU27-cijfer van 8,9% (niet afgebeeld). In het Brussels Gewest zijn er veel meer werkende armen dan in de andere twee gewesten met een percentage van 9,6% in 2023, tegenover 5% in Wallonië en 3,7% in Vlaanderen.

Werkende armen volgens gewest - België

Bron: Federaal Planbureau, 2024.

Federaal Planbureau, Werkende armen (i43), 29/11/2024: https://indicators.be/nl/i/G08_WPO/nl

¹¹ Momenteel bestaat de EU-SILC-steekproef in België, voor het Brussels Gewest uit 7.000 huishoudens. (Bron: <https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/armoede-en-levensomstandigheden/risico-op-armoede-sociale-uitsluiting>)

¹² Deze indicator is gebaseerd op de gegevens over de armoedecijfers op basis van de enquête Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) van de Europese Unie, waarin de inkomensgegevens altijd betrekking hebben op het jaar dat voorafgaat aan het enquêtejaar. Dit betekent bijvoorbeeld dat voor het enquêtejaar 2020 de inkomsten van 2019, die niet werden beïnvloed door de Covid-19-crisis, werden gebruikt om deze indicator te berekenen (Statbel, 2021a).

Indicatoren van ‘subjectieve armoede’

Aanvullend bij de klassieke indicatoren, en voor een meer volledige benadering, bieden de gegevens uit enquêtes over subjectieve armoede mogelijkheden om het percentage mensen dat in armoede leeft beter te kwantificeren en te schatten op basis van wat de bevroegde personen zelf aangeven. Deze blijken zeer doeltreffend¹³ te zijn om het grote aantal huishoudens te onderkennen die ‘objectief’ wel boven de armoederisicodrempel zitten maar die dagelijks problemen ondervinden (financieel, op het vlak van huisvesting, werk, gezin, enz.).

In het kader van de EU-SILC 2020-enquête stelde Statbel¹⁴, het Belgische statistiekbureau, de respondenten bijvoorbeeld vragen over de levensomstandigheden van toen ze ongeveer 14 jaar oud waren, of ze momenteel in staat zijn een onverwachte uitgave op te vangen of dat ze “met moeite de eindjes aan elkaar kunnen knopen”, over hun spaarcapaciteit, hun materiële deprivatie enz. De enquête kon onder meer de bepalende factoren blootleggen in de “intergenerationele overdracht van armoede”, waaronder het inkomensniveau van de ouders, hun opleidingsniveau en hun nationaliteit.

Dit soort gegevens laat toe aspecten aan het licht te brengen die niet gemeten kunnen worden met een aanpak die zich alleen baseert op administratieve of inkomensgerelateerde gegevens. Ulysse onderstreept het belang om ‘objectieve’ en ‘subjectieve’ elementen te combineren om een beeld te krijgen van de evoluties inzake bestaansonzekerheid: *“Of we nu naar het werk van Bourdieu (1998; 1999), Paugam (2000), Vosko (2006), Castel (2007) of Gill en Pratt (2008) kijken, bestaansonzekerheid biedt vandaag een bril waarmee we de naar de evoluties in de hedendaagse samenleving kunnen kijken. Het verwijst zowel naar objectief waarneembare feiten als naar een gevoel van onzekerheid en onveiligheid in het dagelijks leven van individuen en hun carrière- en toekomstperspectieven (Fournier en Bujold, 2005).”* (Ulysse, 2014).

1.4. De “bestaansonzeker” en bestaansonzekerheid in de doorsnede van armoede en werkgelegenheid?

N. Duvoux en A. Papuchon leggen een verband tussen bestaansonzekerheid, werkgelegenheid en werk aan de hand van de “loonarbeidsconditie”. Ze nemen het door Robert Castel (Castel 2009)

uitgewerkte begrip “onzekerheid” over, dat verwijst naar een “aanhoudende sociale onzekerheid als toestand”, *gebaseerd op de uitholling van de loonarbeidsconditie, maar ook door veranderingen in de privésfeer. (...) Bij het identificeren van een “grijze zone” die zich bevindt tussen werken en niet-werken en die soms wordt aangeduid als een “precari-aat”, kan ook, maar niet alleen, een sociale toestand worden onderscheiden die hele bevolkingsgroepen treft. Deze groepen zijn al dan niet duurzaam aan het werk, maar hun situatie, die zowel onstabiel is als op de rand van de armoedegrens zit, vormt een nieuwe nevel van armoede.* (Duvoux & Papuchon, 2019).

De omvang van deze ‘nevel’ rechtvaardigt de zeer ruime keuze die wij hebben gemaakt om werkenden in bestaansonzekerheid en werkende armen te definiëren, tot buiten het kader van loonarbeid en formele tewerkstelling, om deze “grijze zone” mee te nemen.

De uitholling van de loonarbeidsconditie (Castel, Duvoux en Papuchon), de technologische en politieke veranderingen (Bauman, Graeber, Sassen, Rifkin) en de toenemende onzekerheid (Castel, Ehrenberg) maken de situaties van de mensen in hun arbeidsrelaties, maar ook in hun arbeids- en dagelijks levensomstandigheden onzekerder. Daarom lijkt het voor dit Brussels armoederapport gepast om armoede, “arbeidsmarkt”, arbeidsrelaties en arbeidsomstandigheden niet geïsoleerd te bestuderen, zonder ze in verband te brengen met de situaties (statuut, levensomstandigheden enz.) en met wat de betrokkenen zelf melden in verband met deze “toestand”.

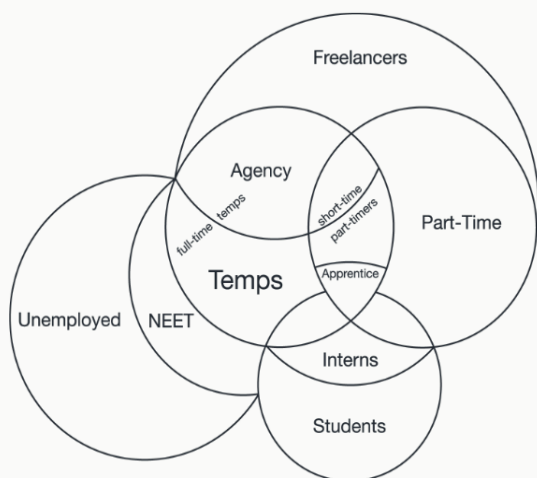
Precariaat: toekomstige categorie?

In de doorsnede van de fenomenen van bestaansonzekerheid en werk lijkt het begrip ‘precari-aat’ een ‘compromisconcept’ te zijn, voorgesteld door R. Castel, dat hij als volgt definieert: *“Net zoals we over “loonarbeidsconditie” spreken (gekenmerkt door het statuut van werk in de loonarbeidssamenleving), zouden we het ook over de uitgebreide preciaire toestand moeten hebben als eigen bestaansregister van het loonarbeidssysteem. Een permanente bestaansonzekerheid die niets uitzonderlijks of voorlopigs meer zou hebben. Onder “precari-aat” zouden we de toestand kunnen verstaan waarin bestaansonzekerheid een eigen register van de werkorganisatie wordt.”* (Castel, La montée des incertitudes, 2009, p. 169). We hebben deze definitie gebruikt tijdens de verkennende en onderzoeksfase met als doel werkende armen te identificeren die zich in deze toestand of situatie herkennen.

¹³ Referentie van Sarah over internationale vergelijkingen van declaratieve enquêtes en op basis van inkomen.

¹⁴ <https://statbel.fgov.be/nl/nieuws/intergenerationele-overdracht-van-armoede-hoe-levensomstandigheden-de-kindertijd-de-toekomst>, geraadpleegd op 01/03/22.

Indeling van het precariaat in categorieën (A. Foti, 2018)

¹⁵⁰ Creatieve beroepen

Kunstenaars, codeurs, krakers, ontwerpers, enz., op stage, in opleiding, freelance en/of tijdelijk.

Nieuwe arbeidersklasse

Uitbestede jobs als ongeschoolde arbeiders of technici in de opslag, logistiek, industriële productie, voedselverwerking, bouw enz.

Dienstenklasse

Kelners, barista's, schoonmakers, kassiers, onderhoudsmedewerkers, werknemers in de fastfood-sector of werknemers in het onderwijs, sociale zorg, gezondheidszorg, kinderopvang of thuishulp, in deeltijds en/of tijdelijk dienstverband.

Klasse werklozen

NEET (jongeren zonder werk, opleiding of onderwijs), kort- en langdurig werklozen, mensen die de arbeidsmarkt hebben verlaten, ontvangers van sociale hulp op voorwaarde dat ze werken, illegale migranten en vluchtelingen.

¹ De volledige typologie is overgenomen uit het werk van Foti: A general theory of precariat.

Een andere definitie van precariaat sluit aan bij onze hypothese en ons conceptuele kader, waarbij precariaat begrepen wordt als: “de som van alle mensen die in precaire jobs werken in afhankelijke en in formeel zelfstandige tewerkstelling, alsook mensen die zich in werkloosheid/inactiviteit bevinden¹⁶⁴” uit het werk “General theory of the Precariat” (Foti, 2018). Deze definitie gaat verder dan andere vaak gebruikte definities en omvat ook minder vaak opgenomen categorieën zoals “werknemers in nieuwsoortige diensten en laagbetaalden in de handel, bij de overheid en in de industrie¹⁶⁵” (London School of Economics¹⁶⁶).

De definities van G. Standing of M. Savage van het precariaat, die vaak gebruikt worden in het wetenschappelijke veld, zijn beperkend ten aanzien van een bredere realiteit die niet erg zichtbaar is in de statistieken. De definitie van Foti, die meer omvattend is, biedt de mogelijkheid om de **verschillen in deze bestaansonzekerheden** op verschillende niveaus te documenteren.

Verschillende perspectieven vragen om een verscheidenheid aan interpretaties die gevormd worden door de historische trajecten, de geografische realiteiten en de mensen die rechtstreeks getroffen worden door het fenomeen van het precariaat (Bove A., 2017). Van daaruit hebben wij onze definitie opgesteld, waarbij we hebben gekozen voor een omvattende definitie, en zetten deze aanpak door in de analyse.

Het begrip “precariat” is ontstaan om deze nieuwe sociale toestand te beschrijven, maar het brengt aanzienlijke risico's op essentialisering met zich mee: **“het arbeidsstatuut alleen volstaat niet om een sociale positie te definiëren en vast te leggen. Daarvoor moeten ook andere criteria worden meegenomen zoals de positie in de levensloop, de burgerlijke staat, sociale afkomst en traject, het opleidingsniveau en de verhouding tot de toekomst. Zonder aandacht voor deze verschillen bestaat het risico dat, onder het mom van deze uitdrukking van veralgemeende bestaansonzekerheid**

¹⁵ Onze vertaling van “the sum of people working precarious jobs in dependent and formally independent employment, as well as those experiencing unemployment” (Foti, 2018).

¹⁶ Onze vertaling van “The precariat is not, as it has been popularised in Britain by The Great British Class Survey, ‘the most deprived class of all’. The precariat is formed, in Foti’s words, by ‘the emergent service workers and the low-wage precariat in commerce, government and industry’ (20).”

¹⁷ LSE London School of Economics and Political Science: <https://blogs.lse.ac.uk/lsereviewofbooks/2018/08/30/book-review-general-theory-of-the-precariat-great-recession-revolution-reaction-by-alex-foti/>

(wat neerkomt op een aanklacht), de groep werkenden in bestaanonzekerheid wordt gehomogeniseerd en de verschillen in levensomstandigheden en levensstijlen die de preciaire werkenden objectief van elkaar onderscheiden, onvoldoende worden gekenschetst. (...) Als het precariaat een sociologisch concept is met wellicht een mooie toekomst, aangezien de sociaaleconomische omstandigheden zijn groei structureel lijken te bevorderen, mag het de sterke interne verschillen binnen deze groep echter niet minimaliseren. (Beaud et al., p. 571-572)

Het precariaat en de werkende armen vormen een uitermate heterogene “categorie” en het is vanuit dat perspectief dat we de verschillende situaties van het “Brussels precariaat” documenteren.

1.5. Betekenissen en onduidelijkheden rond “werk”

“Werk” is een denkcategorie waarvan de betekenis complex is omdat ze conventioneel, historisch en politiek bepaald is, en ten gronde is geëvolueerd als gevolg van wetenschappelijke, wetgevende en normatieve invloeden. Ze is deels geconstrueerd en in stand gehouden door de staat, het recht, de wetenschappen maar evengoed door onze alledaagse praktijken en rituelen. (Dujarier, 2020)

Dujarier benadrukt dat deze categorie drie belangrijke sociale betekenissen heeft gekregen. “Werk” verwijst consequent naar (Dujarier, 2020, p. 366):

- **de activiteit**, de inspanning die we leveren om iets te doen;
- **het resultaat van deze activiteit**, het werkstuk, dat sinds de moderne tijd als nuttig voor de markt wordt gezien;
- een **synoniem voor tewerkstelling** en voor **productiefactoren**, voor **georganiseerde en gedwongen bezoldigde bezigheid**.

Werk, onderstreept de auteur, “wordt tegenwoordig dus gebruikt om een van deze drie dimensies aan te duiden, of een van hun combinaties” (Dujarier, 2020, p. 366).

Om te kunnen steunen op een aantal betrouwbare ijkpunten, die zowel een wetenschappelijke als praktische consensus bieden en internationaal erkend zijn, hebben we ons gebaseerd op het werk van de Internationale Arbeidsorganisatie, een reflexieve producent van normen en statistieken. Een kaderresolutie van de IAO (Internationale Arbeidsorganisatie) uit 2013¹⁶⁷ bevat de drie betekenissen van Dujarier: “**Werk omvat alle activiteiten uitgevoerd door personen van elk geslacht en elke leeftijd om goederen te produceren of diensten te verlenen** bedoeld voor gebruik door derden of voor hun eigen persoonlijke gebruik.” Deze resolutie stelt verder dat “de definitie van werk los staat van de **formele of informele aard** of legaliteit van de activiteit” en “activiteiten **uitsluit** die geen betrekking hebben op het produceren van goederen of diensten¹⁶⁸”

De IAO stelt een definitie op die de formele en informele aard van activiteiten erkent en die blijk geeft van een economische verankering in “de markten” en het systeem van nationale rekeningen. “Het begrip werk is conform aan het domein van de algemene productie zoals gedefinieerd in het **Systeem van Nationale Rekeningen 2008 (SNR 2008)**¹⁶⁹ en zijn concept van economische eenheid¹⁷⁰.” Deze economische eenheden vertegenwoordigen eenheden van de “markt”, “buiten de markt” en de “huishoudens”. Het “werk” kan worden uitgevoerd in elk type economische eenheid.

Waardig werk is “productief werk dat een eerlijk inkomen, rechten en sociale bescherming garandeert en een duurzame economische groei ondersteunt. Het is een bron van waardigheid en de basis voor vrede, sociale rechtvaardigheid en meer gelijkheid¹⁷¹.” (IAO, 2022¹⁷²).

Het concept “waardig werk” is cruciaal voor onze analyse: “waardig werk staat voor alle streefdoelen van mensen omtrent hun beroepsleven - streefdoelen in verband met kansen en inkomen, rechten en

¹⁶⁸ Resolutie over de statistieken over arbeid, werkgelegenheid en onderbenutting van arbeidskrachten, ILOSTAT 2013 (ICLS-19-Resolution-I-[STATI-131114-1]-En.docx)

¹⁶⁹ «bijvoorbeeld bedelen en stelen), voor zichzelf zorgen (bijvoorbeeld persoonlijke verzorging en hygiëne) en activiteiten die niemand anders dan de persoon zelf kan uitvoeren (bijvoorbeeld slapen, leren en vrijetijdsactiviteiten).» In Resolutie IAO, op cit.

¹⁷⁰ United Nations Statistics Division <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/sna2008fr.pdf> (geraadpleegd op 31 maart 2022) en ook gebruikt door eurostat <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5927241/KS-RA-13-003-FR.PDF.pdf/d57e51f4-b3fb-4979-a2a5-30e4564113a7?t=1414782828000>

¹⁷¹ De economische eenheid onderscheidt: «i) markteenheden (d.w.z. vennootschappen, quasi-vennootschappen en familiebedrijven die niet in vennootschapsvorm zijn opgericht; ii) niet-markteenheden (d.w.z. overheden en organisaties zonder winstoogmerk die zich in dienst stellen van de huishoudens); iii) huishoudens die goederen of diensten produceren voor eigen eindgebruik.»

¹⁷² Waardig werk in combinatie met «duurzame groei» vormt duurzame ontwikkelingsdoelstelling 8: <https://pactemondial.org/17-objectifs-developpement-durable/odd-8-travail-decent-et-croissance-durable/>

¹⁷³ Waardig werk, een basis voor sociale rechtvaardigheid: <https://www.ilo.org/fr/resource/le-travail-decent-un-fondement-de-la-justice-sociale>

erkenning, stabiliteit van het gezin, persoonlijke ontwikkeling, rechtvaardigheid en gendergelijkheid¹⁷³. Deze definitie plaatst waardig werk in de kern van de sociale, ecologische en economische uitdagingen. “Waardig werk” maakt deel uit van de “duurzame ontwikkelingsdoelstellingen van de Verenigde Naties”¹⁷⁴ (SDG's, een programma van 17 doelstellingen die tegen 2030 moeten worden gehaald), het is namelijk doel nr. 8 in verband met “duurzame groei”.

Waardig werk is “productief werk dat een eerlijk inkomen, rechten en sociale bescherming garandeert en een duurzame economische groei bevordert. Het is een bron van waardigheid en de basis voor vrede, sociale rechtvaardigheid en meer gelijkheid¹⁷⁵.” (IAO, 2022¹⁷⁶)

In de definitie van “werk” neemt de IAO via de kaderresolutie van 2013 ook elke activiteit op “**die geen productie van goederen en diensten voor consumptie inhoudt**”. De IAO erkent dus andere vormen van werk die “**afzonderlijk moeten worden gemeten**” vanwege de “**beoogde bestemming van de productie**” (nl. voor eigen eindgebruik, of voor gebruik door derden, zijnde andere economische eenheden) en “**de aard van de transacties**” (monetair of niet-monetair, transfers). De IAO maakt onderscheid tussen:

- productiewerk voor persoonlijk gebruik, zoals de productie van goederen en diensten **voor eigen eindgebruik**;
- de job als vorm van werk uitgevoerd voor derden **in ruil voor een loon of winst**;
- werk als onbetaalde opleiding dat **zonder loon** wordt verricht voor derden, om beroepservaring of vaardigheden te verwerven op de werkplek;
- vrijwilligerswerk, wat **niet-verplicht, onbezoldigd werk verricht** voor derden inhoudt;
- andere productieve activiteiten** (niet gedefinieerd in deze resolutie).²⁴

Deze vormen werden waar mogelijk geïdentificeerd en gedocumenteerd (hoofdstuk 2).

1.6. Het werk is formeel of informeel, bezoldigd of onbezoldigd

Volgens de IAO is werk dus niet beperkt tot betaald werk, maar omvat het ook onbetaalde vormen van werk (bijvoorbeeld werk in opleiding, reproductief huishoudelijk werk, vrijwilligerswerk, stages, enz.) In feite werd vanaf de verkennende fase al snel duidelijk dat het onmogelijk was de informele dimensie van werk uit te sluiten wanneer we de situaties van arme werkenden en werkenden in bestaansonzekerheid bekijken.

Productieve activiteit kan worden opgesplitst in **formele en informele** aspecten, en naargelang ze **betaald of onbetaald** is. Gezien de werksituaties op het terrein in Brussel, hebben wij ons laten inspireren door een typologie geformaliseerd door F. Degavre (2008) op basis van hulp- en zorgarbeid, *care*-arbeid. De literatuur over *care*-activiteiten wijst onzichtbare aspecten van deze activiteiten aan.

Naar het voorbeeld van een op Polanyi geïnspireerde typologie (Degavre en Nyssens, 2008) zullen wij proberen de situaties waarin informele activiteiten voorkomen en de manieren waarop deze georganiseerd zijn, zo systematisch mogelijk te documenteren.

Werkgelegenheid, activiteiten, werk	Formele jobs & activiteiten	Informele activiteiten
Bezoldigde jobs & activiteiten	Bezoldigde formele jobs & activiteiten	Bezoldigde informele activiteiten
Niet-bezoldigde jobs & activiteiten	Niet-bezoldigde formele jobs & activiteiten	Niet-bezoldigde informele activiteiten

²⁴ EVV, november 2007: <https://www.etuc.org/fr/le-travail-decent>

²⁵ De Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen, 17 doelen om de wereld te redden <https://www.un.org/sustainabledevelopment/fr/objectifs-de-developpement-durable/>

1.7. Werkgelegenheid, activiteiten, bestaansonzekerheid en armoede: statuut, sociaal statuut en niet-statuu

Het concept statuut is een centrale pijler om de situaties van arme werkenden en werkenden in bestaansonzekerheid te begrijpen. Het verwijst tegelijk naar een wettelijk referentiekader en naar normen: “wat is een statuut anders dan **een geheel van rechten en plichten die zijn vastgelegd in teksten** en die bedoeld zijn om **mensen te verbinden die met dezelfde professionele realiteit te maken hebben?**” (Tauran, 2009)

Het gebruik van het concept statuut maakt het mogelijk **werksituaties en arbeidsstatuten** (tewerkstellingswijzen, contract, organisatie, voorwaarden, ...) en activiteiten (arbeidsverhoudingen, autonomie, ...) te analyseren en ze te koppelen aan situaties van bestaansonzekerheid en armoede (rechten, sociaal statuut, materiële bestaansvoorwaarden, ...).

In de voetsporen van het werk van M. Maruani zijn er drie belangrijke stellingen die betrekking hebben op ‘het statuut’ en de centrale rol ervan rechtvaardigen in de analyse van de precarisering van werkenden.

1. De tewerkstellingswijze geeft vorm aan het arbeidsstatuu

Maruani laat zien dat **het statuut dat gekoppeld is aan de tewerkstelling** in loonarbeid **sociaal gedifferentieerde posities bepaalt in de activiteit**, verschillen tussen werknemers in eenzelfde organisatie: “De **tewerkstellingswijze**, d.w.z. het soort arbeidsovereenkomst, de modaliteiten voor toegang tot de arbeidsmarkt en de arbeidsvoorwaarden, vormt vandaag **een van de fundamentele scheidslijnen tussen verschillende categorieën loontrekkenden**. Het spreekt vanzelf dat een voltijdse of deeltijdse tewerkstelling, voor bepaalde of onbepaalde duur, voor een stage, een werkstage of een reguliere baan **verschillende sociale posities oplevert binnen de arbeidswereld**.” (Maruani, 1990)

Maruani wijst erop dat verschillende arbeidsmodaliteiten voor een opdeling zorgen van de loontrekkenden en dat de wijze van tewerkstelling het statuut bepaalt, ongelijkheden in het statuut vormt en loontrekkenden hiërarchisch indeelt.

2. Het sociaal statuut leidt tot verschillende tewerkstellingswijzen

Maruani wijst ook op **verschillen in de behandeling en het intern “beleid” van bedrijven of het overheidsbeleid**, onder meer tussen mannen en vrouwen. De **manieren waarop werknemers worden aangeworven, ontslagen en “behandeld” variëren** volgens hun sociaal statuut en andere ongelijkheidscomponenten zoals het geslacht, sociale klasse, sociaal-etnische afkomst, leeftijd, gezondheid, ... (Hoofdstuk (4)).

“We moeten nog onderzoeken hoe deze **verschillende vormen van tewerkstelling** verdeeld zijn tussen verschillende “categorieën arbeidskrachten” - tussen **verschillende sociale groepen**. We moeten nog bekijken hoe deze **sociale segmentatie** van activiteiten en arbeidsvormen plaatsvindt”. (Maruani, 1990)

3. Het arbeidsstatuu draagt bij aan de bepaling van het sociale statuut en de sociale klassen

Waar de toegang tot werk (en opleiding) wordt opgebouwd rond een **sokkel van sociale hiërarchieën** (met name leeftijd, geslacht, etnische afkomst, ...), geeft het **arbeidsstatuu waarin men werkt dan weer vorm aan de sociale stratificatie**.

Het statuut en de arbeidsvoorwaarden versterken en hermodelleren op hun beurt de hiërarchieën en de sociale posities van klassen (hoofdstuk (4)): “Maar tegelijk draagt dit ongelijke **recht op werk**, deze ongelijke verdeling van werk en diens verschillende vormen, bij aan het **ontstaan van sociale hiërarchieën**, aan het **ontstaan van segmentatiemechanismen**, segregatie en uitsluiting. Want in feite betekent **tewerkgesteld zijn werk en een salaris hebben**, maar ook een **sociaal statuut**. Het **recht op werk** en de **tewerkstellingswijzen** dragen dus bij aan het **moduleren en het vormgeven van de sociale statuten, de sociale identiteiten**. Dit geldt vandaag waarschijnlijk nog meer, in een periode van werkgelegenheids crisis, d.w.z. in een tijd waarin werk een schaars of ‘gerantsoeneerd’ goed is (Vincens, 1985 en 1987), een tijd waarin, meer dan ooit, **het hebben of niet hebben van een job, het stabiel of precair zijn, mensen sociaal tekent en sociale scheidslijnen stigmatiseert**.” (Maruani, 1990)

De tewerkstellingswijze blijft een krachtig sociaal kenmerk. De schaarste aan “goede arbeidsvoorwaarden” en symbolisch gewaardeerde posities maken van bepaalde arbeidssectoren en -contexten een bijzondere troef, iets om te verlangen, een omgeving van vergelijking en competitie, die het ontstaan van precare posities bevorderen en versterken (zie hoofdstuk (2)).

Maruani pleit ervoor om het arbeidsstatuut en de 'arbeidsstelsels' centraal te stellen in de analyse: "Tewerkstelling centraal stellen in de sociologische analyse, betekent niet dat je meegaat in de huidige tendens die er het grootste sociale probleem van maakt, maar onderschrijft **het idee dat het arbeidsstatuut het statuut van het werk structureert en zo bijdraagt aan de bepaling van het sociaal statuut, van de stratificatie en de sociale klassen**. Het betekent dat we de verdeling en opdeling van de werkgelegenheid als sociale constructies beschouwen" (Maruani, Reynaud, 2004)

We hebben dit voorschrift gevolgd en beschrijven systematisch statuten en stelsels van tewerkstelling en activiteiten die breder gaan dan loonarbeid.

1.8. Classificatie van de IAO, statuut/niet-statuuat en zichtbaar maken van alle vormen van werk

Deze bijdragen tonen aan dat het statuut een bepalend element is om de concepten werkgelegenheid (tewerkstellingswijzen, organisatie, voorwaarden, contract enz.) en werk (activiteiten, arbeidsverhoudingen enz.) te koppelen aan bestaansonzekerheid en armoede (sociaal statuut, indeling in categorieën, klassen enz.).

Voor onze analyse hebben we een andere resolutie van de IAO aangewend, die eveneens het statuut centraal stelt in de analyse en de toekomstige indicatoren over de arbeidsmarkt. In de resolutie van 2018 met betrekking tot de statistieken over de arbeidsverhoudingen¹⁷⁷ wordt een **Nomenclatuur voor de bepaling van de arbeidsstatuten, CISE-18-A**¹⁷⁸ voorgesteld, een instrument voor classificatie van de arbeidsverhoudingen.

Deze **resolutie van de IAO** en de nieuwe **classificatie**, goedgekeurd tijdens de 20^e Internationale conferentie van arbeidsstatistici in 2018, wil aanbevelingen formuleren om nieuwe statistische indicatoren op te stellen over de arbeidsmarkt¹⁷⁹. Ze werd **door België bekrachtigd en spoort aan tot internationale wijzigingen** van de statistische indicatoren over de arbeidsverhoudingen.

In het kwalitatieve onderzoek (hoofdstuk 2) hebben wij haar getoetst, waarbij we steunden op de componenten van deze nieuwe nomenclatuur **omdat deze werk en tewerkstelling probeert voor te stellen op basis van het statuut**. Deze statistische nomenclatuur is etnografisch gedocumenteerd en biedt denkpistes en mogelijkheden om minder bekende realiteiten zichtbaar te maken.

Met deze resolutie en herclassificatie biedt de IAO:

- een **algemeen conceptueel kader** voor statistieken over arbeidsverhoudingen en statuut;
- een internationale classificatie van de **arbeidsstatuten** (CISE-18);
- een internationale classificatie **van de statuten ten aanzien van werk** (CISaT-18), die alle vormen van werk omvat;
- een geheel van **transversale** variabelen en categorieën ter aanvulling van de categorieën statuten ten aanzien van werk, om informatie te verschaffen over de kenmerken die samenhangen met de mate van stabiliteit en bestendigheid van een bepaalde arbeidsvoorwaarde en om differentiatie mogelijk te maken tussen bepaalde groepen die voor het overheidsbeleid van belang zijn¹⁸⁰.

Volgens de IAO kan een individu, voor zover het spectrum **van het statuut** zowel de **arbeidsverhoudingen** als de **activiteiten** omvat, potentieel **verschillende soorten arbeidsverhoudingen** en verschillende soorten **sociaaleconomische risico's** accumuleren. Enerzijds zijn er de «statuutcategorieën op basis van het gezag dat de werkende al dan niet kan uitoefenen», en anderzijds de «statuutcategorieën op basis van het sociaaleconomische risico».

Component 1 - Statuut op basis van het gezag dat de werkende al dan niet kan uitoefenen: afhankelijke werknemers en zelfstandigen

De definitie van het statuut **op basis van gezag** die de IAO geeft, is als volgt: «Onder het **type gezag** verstaan we de **aard van de controle** die de werkende heeft over de organisatie van zijn of haar werk, de **aard van het gezag dat hij of zij**

¹⁷⁷ Resolutie betreffende de statistieken over de arbeidsverhoudingen, ILOSTAT, 2018 (ICLS/20/2018/Resolutie I) (https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/meetingdocument/wcms_648695.pdf)

¹⁷⁸ In het Engels heet deze nomenclatuur ICSE - 18: (<https://www.ilo.org/publications/international-classification-status-employment-icse-18-manual>) en (https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://ilostat.ilo.org/fr/methods/concepts-and-definitions/classification-status-at-work/&ved=2ahUKUWj04cSO25uPAxVUNfDsDHRe9Cq8QFnoECBgQAQ&usg=AOvVawlwZOo6db2zBrLnoJ2_LgZ7) https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@stat/documents/meetingdocument/wcms_647366.pdf

¹⁷⁹ Deze resolutie is toekomstgericht wat betreft het kwantificeren van werk en werkgelegenheid en is daarom een bron van inspiratie.

¹⁸⁰ Deze punten zijn letterlijk overgenomen uit: de Internationale classificatie van arbeidsstatuten volgens het type gezag (CISE-18-A) en de Internationale classificatie van arbeidsstatuten volgens het type economisch risico (CISE-18-R).

uitoefent over de economische eenheid waarvoor het werk wordt verricht (met inbegrip van de activiteiten en transacties van die economische eenheid) en de **graad van afhankelijkheid** van die werkende ten opzichte van een andere persoon of een andere economische eenheid voor de organisatie van het werk en/of de toegang tot de markt. Het type gezag is het criterium dat wordt gebruikt om **zelfstandige werkenden te onderscheiden van afhankelijke werknemers**. Aangezien de mate van gezag en afhankelijkheid van de werkenden in elk van deze ruime categorieën in de praktijk groter of kleiner kan zijn, **bestaat er in zekere mate een continuüm tussen afhankelijk en zelfstandig werk.**» (IAO, 2018)

Component 2 - Statuut op basis van het sociaaleconomische risico: bezoldiging die afhankelijk is van een loon of een winst

De definitie van het statuut op basis van het sociaaleconomische risico die de IAO geeft, is als volgt: «Het type economisch risico verwijst naar de mate waarin de werkende kan zijn blootgesteld aan: 1) het verlies van financiële of andere middelen bij de uitoefening van zijn activiteit; en 2) het ontbreken van een garantie op een geldelijke vergoeding of vergoeding in natura, of zelfs het ontbreken van een vergoeding». (IAO, 2018)

De IAO stelt een manier voor om **de mate van blootstelling aan dit sociaaleconomische risico te meten aan de hand van de volgende criteria**¹⁸¹:

- het **bestaan** en de **aard van de vergoeding** voor het verrichte werk;
- de **graad van stabiliteit** of van **duurzaamheid van de tewerkstelling** of **productieve activiteit**;
- de **mate van bescherming** van de werkende bij ziekte, ongeval of stopzetting van de activiteit.

Deze drie dimensies werden onderzocht om dit *sociaaleconomische risico vanuit een kwalitatief oogpunt in te schatten*.

Component 3 - Afwezigheid van statuut

We onderstrepen dat **het ontbreken van een statuut** vaak voorkomt en erop wijst dat de normen die de arbeids- en activiteitsstatuten omkaderen niet worden nageleefd, dat er sprake is van storingen in de arbeidsverhoudingen of -omstandigheden, of van een situatie van informaliteit (Hoofdstuk 2: de onzichtbare kant van het precariaat).

Na de analyse van de situaties en statuten werden er drie kanten vastgesteld aan de “nevel” van het precariaat in Brussel: een **zichtbare kant**, een **vage/hybride kant** en een **onzichtbare kant** (zie hoofdstuk (2)).

1.9. Doorsnedes tussen precariaat, werkgelegenheid en activiteit: halo van armoede en halo van werkloosheid

Volgens Statbel¹⁸² is een werkende arme iemand die zegt te werken maar wiens equivalente beschikbare inkomen lager is dan de nationale armoedegrens, die is vastgesteld op 60% van het mediaan equivalent beschikbaar inkomen. De klassieke statistische definitie houdt dus in dat een werkende arm is als hij of zij werkt maar zijn levensstandaard onder de armoedegrens ligt.

De klassieke definitie van “werkende armen” varieert naargelang het statistische orgaan. Bijvoorbeeld in de inkomensgegevens van Insee wordt **een persoon die op het moment van de enquête werkt, ongeacht de duur van het werk**, als “aan het werk” beschouwd; terwijl het Europese orgaan Eurostat **alleen mensen meetelt die ten minste de helft van het jaar aan het werk zijn geweest**. “ (Frans Observatorium voor ongelijkheid). Afhankelijk van de gekozen definitie varieert dus de schatting van het aantal werkende armen.

Het is daarom belangrijk om naar andere definities van het begrip “werk” te kijken dan de minimale duur van zes maanden betaald werk per jaar (bijvoorbeeld meer dan drie maanden per jaar) en dat deze ook de groep huishoudens met een “lage werkdensiteit” omvatten. Onderzoek naar armoede onder werkenden mag niet voorbijgaan aan armoede die niet onder de strikte definitie van

¹⁸² Deze punten zijn letterlijk overgenomen uit: de Internationale classificatie van arbeidsstatuten volgens het type gezag (CISE-18-A) en de Internationale classificatie van arbeidsstatuten volgens het type economisch risico (CISE-18-R).

¹⁸³ <https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/armoede-en-levensomstandigheden/plus>

“werk” valt, onder meer omdat beide vormen vaak met elkaar verbonden zijn (Vandekerckhove et al., 2018 in Buffel, Nicaise, “In Work Poverty in Belgium”, ESPN Thematic Report on In-work poverty Belgium, 2019)

Net als bij het begrip armoede is het daarom relevant om de **subjectieve dimensie van deze realiteit** te onderzoeken. N. Duvoux en C. Azuret benadrukken dat het belangrijk is de verschillende dimensies van armoede te beschouwen om te begrijpen wat de uitdrukking “Uit de armoede ontsnappen” betekent, door de “halo” te bestuderen.

1.10. Verbanden leggen tussen instabiliteit en bestaansonzekerheid

Waarom moeten we naar de “halo’s” van armoede en werkloosheid kijken? “Het belang van het nadenken in termen van “halo” is dat het zo mogelijk wordt om **de link te leggen tussen mensen die ver verwijderd zijn van werk of in de bijstand zitten en mensen die wel werken maar voor een laag inkomen, met bestaansonzekerheid of dicht bij de bijstand**, om twee redenen: omdat ze laten zien in welke mate de ondervonden financiële moeilijkheden, in **samenhang met de ingenomen sociale positie**, aan de basis kunnen liggen van een gevoel van armoede en omdat ze de mogelijkheid bieden om een ruime visie van de Simmeliaanse benadering te integreren in werk. (...) De **dynamische benadering** nodigt ons dus uit **het begrip armoede diepgaander te bestuderen dan de tweedeling arm/niet-arm** en om **de analyse diepgaander te maken door te kijken naar bevolkingscategorieën die voortdurend in en uit armoede bewegen en het moeilijk hebben om de eindjes aan elkaar te knopen**. “ (Azuret, 2020)

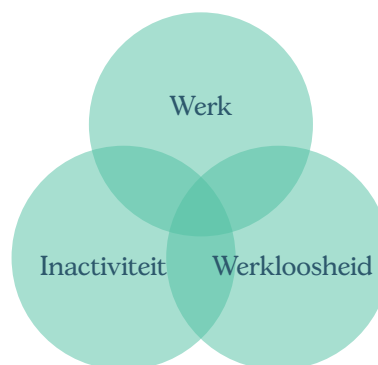
Eerdere thematische rapporten gepubliceerd door het Observatorium wijzen op deze discontinuïteit in de trajecten en het heen en weer gaan tussen werk en werkloosheid: “Over het algemeen worden de grenzen tussen werk en werkloosheid steeds dunner. Binnen een gebied van bestaansonzekerheid (Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, 2015), bestaat er een grote mobiliteit van mensen die steeds vaker van de ene preciaire situatie naar een andere preciaire situatie gaan, en waaruit ze moeilijk kunnen ontsnappen. (...) We zien een toename van overgangen tussen werk en werkloosheid en “tussensituaties” (een paar uur werken, deeltijds werken, zijn rechten verliezen, gesanctioneerd worden, werkloos zijn en een opleiding volgen, enz.),

complexe situaties waarbij de situatie van mensen niet in de voorziene categorieën past en tijd, kennis en competenties vereist zijn om hun rechten te kunnen behouden”. (Observatorium voor gezondheid en welzijn, 2017, p.69).

De categorie van de inactieven opnemen om een beter beeld te krijgen van de werkloosheidshalo

S. Abdelnour wees er in 2018 op dat “waar er tussen-situaties bestaan tussen werkloosheid en werk, de grenzen van inactiviteit ook niet waterdicht zijn en onderzoek hiervan vruchtbaar kan zijn”.

De econoom Jacques Freyssinet heeft een halo gedefinieerd rond werkloosheid, die wordt geïllustreerd door het volgende diagram:

“Net zoals werkloosheid en werk samenvallen in gedwongen deeltijds werk, zou inactiviteit een overlappend gebied hebben met werk, namelijk in de vorm van vrijwillig deeltijds werk, een concept waarvan we de beperkingen al hebben aangegeven. Inactiviteit zou ook een doorsnede hebben met werkloosheid, en waarin verschillende populaties zitten: **de ontmoedigde werklozen, werkenden in opleiding, studenten die af en toe werken, en ook vervroegd gepensioneerden**”. (Abdelnour, 2018)

Het is nuttig de formele categorie van “inactieven” in aanmerking te nemen om de arbeids- en activiteitsmodaliteiten en de instabiliteit van de posities van mensen in bestaansonzekerheid beter te begrijpen.

Uitdagingen van de kwalificatie van werk in de 21^e eeuw

Volgens A.-M. Dujarier bestond er tot de jaren 1980 een consensus dat werken gelijkstond met “het verrichten van **een activiteit die een inspanning vereist, een activiteit die nuttige dingen produceert**, in het kader van een **job waarvan je kunt leven**” maar ze waarschuwt dat deze opvattingen vandaag steeds meer van elkaar worden losgekoppeld.

Voor Dujarier is het vandaag cruciaal om vraagtekens te zetten bij de zogenaamde arbeidscategorieën en -instellingen en bij de vaak gebruikte definities, die *“echter bijdragen tot de vernietiging van de voorwaarden van ons collectieve bestaan”*. Ze wijst op de tegenstrijdigheid binnen *“een samenleving die wordt gekenmerkt door jobs die soms nutteloos of zelfs schadelijk zijn voor ons bestaan, terwijl talloze praktijken die niet als “werk” worden geclassificeerd, wel van vitaal belang zijn. Er worden aanzienlijke inkomens binnengehaald zonder iets te doen, terwijl werk niet voor iedereen een “broodwinning” is; winstgevende praktijken die niet als “werk” worden gekwalificeerd of als zodanig worden ervaren, nemen almaar toe. Daardoor zien we een toename van situaties waarin activiteit, sociaal en economisch nut, job en inkomen van elkaar los komen te staan, waardoor er sociale en psychologische conflicten ontstaan over wie werkt en wanneer. De problematiek van deze kwalificatie is van groot belang, omdat het de eerste stap is om ervoor te zorgen dat de praktijk opnieuw verbonden wordt aan en dus wordt omkaderd door de “arbeidsinstellingen”*. (Dujarier, 2021, p. 367)

De kwalificatie van “werk” en de statistische categorieën zijn van groot belang.

De realiteit van werkende armen begrijpen door verschillende concepten, benaderingen en analyseniveaus te combineren

Door de “grijze zone” te onderzoeken tussen armoede, bestaansonzekerheid, werk en tewerkstelling is het mogelijk los te komen van categorieën die een deel van het fenomeen onzichtbaar maken. Daarom stappen we van bij het begin over van een analyse van het statuut met betrekking tot tewerkstelling en werk volgens de IAO op een globalere analyse.

A.M. Dujarier beschrijft ook de grijze zones van tewerkstelling: “de term “grijze zone” drukt uit dat de arbeidsverhoudingen almaar diverser zijn, regelmatig onzeker en onbepaald (Azaïs en Carleial, 2017). Het gaat om praktijken die we nog niet onmiskenbaar kunnen codificeren, classificeren en tellen ten opzichte van de werkloosheid en zijn halo (Lallement, 2019), wat dus vragen oproept over de nauwkeurigheid van de institutionele statistieken wanneer deze steunen op klassieke categorieën die door de huidige praktijken zijn ingehaald. **“Op het kruispunt van tewerkstelling en inactiviteit** treffen we dus **deeltijdse situaties** aan (vervroegd pensioen, deeltijds werk), **tussen inactiviteit en werkloosheid**, situaties van **opleiding, vervroegde stopzetting van de activiteit en ontmoedigde**

werklozen, en halverwege tussen werkloosheid en tewerkstelling, andere vormen van ondersteuning (deeltijdse werkloosheid, deeltijds werk, enz.) en op het kruispunt van de drie grote categorieën tot slot **de zwarte kern van clandestien werk** (Lallement, 2007, p. 63)”. (Dujarier, 2021)

Het is dus belangrijk een dynamische analyse op te zetten die ons in staat stelt een veel groter deel van de preciaire arbeids- en activiteitssituaties op te nemen.

1.11. Objectieve en subjectieve vormen van bestaansonzekerheid en armoede

In dit rapport zal het niet zozeer gaan over armoede in het enkelvoud, maar wel over vormen van armoedes en bestaansonzekerheden in het meervoud om de contouren van de armoede- en werkloosheidshalo's af te tekenen en ons los te maken van de categorieën die bepaalde groepen en situaties onzichtbaar maken.

Deze inzichten ondersteunen de keuze voor een brede afbakening van de problematiek van werkende armen en het niet klakkeloos overnemen van de institutionele opdeling volgens indicatoren, “doelgroepen” of maatregelen en types van overheidsbeleid (armoedebestrijding, strijd tegen werkloosheid, werkgelegenheids- en opleidingsbeleid, ontwikkeling van socioprofessionele inschakeling enz.) Door deze categorieën opzij te leggen is een nieuwe benadering mogelijk.

In dit rapport wordt de veelheid aan concrete situaties en de oorzakelijke processen onderzocht op basis van de ervaringen van de mensen die we spraken, de analyse van de situaties van mensen met werk of actief, de analytische verwerking en de verzameling van meer academische bevindingen.

De benadering is bewust ruim opgevat om de vertekeningen te vermijden die inherent zijn aan het reproduceren van de normatieve en geïnstitutionaliseerde kaders, om vormen van bestaansonzekerheid, werk en tewerkstelling die momenteel onzichtbaar zijn in de statistieken, in de administratieve gegevens en zelfs in meer kwalitatieve onderzoeken, zichtbaar te maken (de Lagasnerie, 2017).

De definitie van “werkende arme” die bij het uitvoeren van dit onderzoek is gebruikt, omvat werkende armen en werkenden in bestaansonzekerheid

Een werkende arme of een werkende in bestaansonzekerheid is een werkende die:

- verklaart meer dan de helft van het jaar te werken of te hebben gewerkt
- een beschikbaar inkomen heeft dat lager ligt dan de nationale armoederisicogrens (60 % van het mediane beschikbare inkomen) of iets hoger dan het GGMMI (Gewaarborgd gemiddeld minimummaandinkomen)
- van mening is dat hij/zij “de eindjes niet aan elkaar kan knopen” om in de basisbehoeften te voorzien.

De werkende wordt als een werkende arme beschouwd als hij/zij werkt, maar diens inkomen lager is dan of gelijk is aan de armoederisicogrens.

De werkende wordt beschouwd als een werkende in bestaansonzekerheid als zijn inkomen hoger is dan de armoederisicogrens en het GGMMI.

De mate van onzekerheid en armoede varieert sterk naargelang andere contextuele variabelen (samenstelling van het huishouden, kosten van huisvesting, mobiliteit, basisproducten, sociale bijstand, werkgelegenheidssteun, enz.) en individuele variabelen (geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, ervaring, nationaliteit, afkomst, enz.).

Twee begrippen zijn veelvuldig gebruikt voor de analyse, namelijk “stelsels van tewerkstelling en activiteiten” en “stelsel van precaire tewerkstelling en activiteiten”.

Het **stelsel van tewerkstelling en activiteiten** verwijst naar: “een specifiek wettelijk en regelgevend kader, regelingen, een ruimte en een organisatie van het werk, een reeks specifieke normen op het gebied van arbeidsrecht en sociale zekerheid die loondienst en/of activiteiten reguleren”.

De **“stelsels van precaire tewerkstelling en activiteiten”** waarin een groot deel van de arme werkenden terecht komt, worden hier beschouwd als: “specifieke wettelijke en reglementaire kaders, regelingen, normen, een ruimte en een organisatie van het werk die leiden tot banen of activiteiten die minder bescherming bieden aan de werkenden. Deze stelsels van precaire tewerkstelling en activiteiten zijn minder duur voor de werkgever of opdrachtgever. Meestal gaat het om belastingvrije regelingen die afwijken van de wettelijke “algemene” of gebruikelijke normen en die minder bijdragen aan het sociaalzekerheidsstelsel.” Het gaat bijvoorbeeld om arbeidsregelingen met betrekking tot studentenwerk, uitzendwerk, flexijobs, regelingen voor werkgelegenheids- en opleidingssteun, werk in de “deeleconomie”, de regeling voor amateurkunstenaars, vrijwilligerswerk, enz.